چه دا نور شاعران کانديې هغه نه کا
رحمان کړی نـوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د اروانباد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرك
یا
نوې رڼا

لیکونکی: ګل پاچا «الفت»

www.ulfat.de
اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

فهرست

سرلیک	مخ
ماخذونه	أ
نوی افکار	- 1 -
پښتو او سانسکرت	- 8 -
پښتو او فارسی:	- 19 -
ترکیب او اشتقاق	- 25 -
د ژبو عمومی ویش	- 39 -
د ژبو عمومی تاریخ	- 42 -
د لغاتو تغیر او تحول	- 45 -

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه وخت په وخت د یوې ذهني توجه په اثر کښې ماته پیدا شویدي د یوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په لیکلو کښې مرسته کړېده وروسته تر دې ځینې متفرق یادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بیلو، راورټی، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانیاتو او لساني مسایلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زیدان فلسفة اللغویه یا سخندان فارسی او ځینې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مګر پخپله پښتو ژبه اصلي او اساسي ماخذ دی او هغه ذهني واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کیږي د کتاب اصلي عنصر بلکه روح ګڼلی شم.

((الفت))

بسم الله الرحمن الرحیم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونیسي او د بشر دماغی اکتشافات د زمانې او تاریخ په صفحه کښې ګوري یقین به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کښې ډېر غریب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شویدی مګر همدغه جنون د دنیا د ډېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنیت پرده څیرلی او یوه نوی رڼائي خلقو ته څرګنده کړېده.

ډېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کښې د هغې خندا صله اخستی ده چه د ملنډو او مسخرو په وخت کښې پیدا کېږي مګر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسین او آفرین بدله شوېده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه ډېر حقایق په دنیا کښې په خوارو سترګو کتل شویدی مګر وروسته ئې احترام او تقدیر شویدی نو که کله ستاسې په مغزو کښې کومه نوی رڼا د یوې برېښنا په څیر وځلېږي هېڅکله ورته په سپکه سترګه مه ګورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ.!!

ډېر ځله سړی یو خوبویني او هغه ټکی په ټکی رښتیا شي ډېر کرته سړي ته په وینه یوه سودا پیدا شي او هغه حقیقت پیدا کړي.

که تاسی خپلو نفسي کیفیاتو ته ښه ځیر شئ کله سړی یو ځای یا یو وضعیت وینی چه هغه ورته اشنا معلومېږی، نو بیا وایم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائي ونه ګورئ او تعقیب ئې وکړئ.

که تاسې د دنیا د مخترعینو حال او احوال په نظر کښې ونیسئ یا د هغو فلاسفه ؤ ژوند ته وګورئ چه دنیا ته ئې نوي افکار او نظریات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره لیونیان ویل او سودایان به ئې بلل.

میرزا بیدل وائي: (که چېرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سړي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېږی چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مګر سړی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار څخه ډك وي او خوار و زار معلومېږي د قدر او عزت حق لري چه باید سړی ئې له حال احواله ځان خبر کاندی.

پدې ټولو خبرو کښې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سړي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېږي او دی د دې لامله چه خلق به پرې وخاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائي او پټه خوله ناست وي.

د دغسې ډار او وېرې بت باید ارومرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم ایسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کښې ښه ښه نظریات جلوې کوی او د ذهن په ښیښه کښې صحیح افکار منعکس کېږي چه باید هرګوره ئې ښکاره او څرګند کړو.

هره نظریه چه په اول وخت کښې ښکاره کېږي ښائي چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کوي.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا څرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کښې به هر هرڅه وي یعنې صحیح او غلط دواړه به لري او ښائي چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مګر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمړی تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېږي او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- څوك چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق راکړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کښې ماته پیدا کېږي ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائي چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتیۀ هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مګر ماته دا بده ښکاري چه سړی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

پټ ساتي چه ګونډي خلق وربانديې بل شان ګمان وکړي. څومره چه ريا ښه کار نه دی همدومره تلبيس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مينې په باعثيا د دې اثر په ليکلو پيل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ريشه باندې بحث کيږي او د ځينو لغتونو د ترکيب او اشتقاق په شاوخوا کښې خبرې کوم مګر د اشتقاق له کلمې څخه بايد دا ګمان پيدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف ليکل کيږي لکه چه ګرامر ليکونکی ئې ليکي او له مصدر څخه د ځينو کلماتو لکه:- ماضي، فعل حال، اسم فاعل يا داسې نور... د جوړيدلو لاربښوونه. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربی صرف کښې اشتقاق کبير بولې چه هغه د دوو کلمو ترمينځ په لفظ او معنی کښې يا يوازې په لفظ کښې تناسب پيدا کول دی لکه:- شوملې او شومل - ګروه، ګريوان - غوړ، نغوړل - چه يو له بل سره - لفظي او معنوي نږدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ يو له بله جوړ شوي او اخستل شويدي چه دغو اخستلو يا جوړيدو ته اشتقاق ويل کيږي مګر دا اشتقاق په ځينو مثالونو کښې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی ځکه چه دغه راز تحقيقات لږ څه نوي دي او لکه ځينې نور مسايل عمومی ډګر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصديق ئې وکړي.

ډېر ځله په ځينو مجالسو کښې سړی له يوه او بله اوري چه په ځينو کسانو باندې خاندي او په بعضې اشتقاقی مسايلو ملنډې وهي. دوی ګمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خيال دی چه هر څوک پخپله تصور او ګمان ځينې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهليت نلري او هر څوک چه پزه توره کړي هغه اينګر کيدی نشي، ښائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقيقاتو کښې به په رښتيا ځينې داسې خبرې پيدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مګر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنيا کښې ډېر اهميت لري سپکه ګوري او خاندي هغه په حقيقت کښې پخپل جهل او پخپله ناپوهۍ خاندي او په ځان پورې مسخرې کوي ځکه چه نن دغه علم د دنيا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاريخ کښې هم زيات دخل لري، همدغه علم په رڼا کښې د ژبو قرابت او نږدېوالی او د ملتو يو والی ځليږي او ډېرې مفيدې نتيجې لاس ته راځي.

په دغه موضوع کښې که زمونږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو ګوته ونیول شي ښائي چه پوهانو زمونږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وګڼي.

مونږ باید دې خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقاقي مسایلو کښې د ډېرو پوهانو او لویو خلقو په نظریاتو او تحقیق کښې سهوې او غلطۍ پیدا کیږی او بې له ریاضیاتو په هر علم کښې ځینې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد وربانديې کیدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کښې ارومرو کله کله سهوه او خطا پیښیږي مګر خومره چه یو عالم پخپلو نظریاتو کښې سهوه کیږي همدغومره یو منقد هم پخپل انتقاد کښې غلطیږي.

هر علم په ابتدا کښې د پوهانو ګمان بلل کیږي او ډېر منقدین لري مګر وروسته ورو رو زمینه مستعده کیږي او هغه مسایل چه په ابتدا کښې ئې منل ډېر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کیږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډېر ځله یوه خبره د خو تنو په نظر کښې غلط معلومیږي مګر نور ډېر خلق ئې صحیح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هیڅ حقیقت په ټوله دنیا کښې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم یو داسې حقیقت وی چه ځینې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په یوه مجلس کښې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شی ځنې جوړ شوی یا اخستل شویدی او د دی کلمی ریشه به څه وي ما وویل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پیری) په اصل کښې (ښه پیری) وه او وروسته ښاپیری شویده، دا خبره د مجلس د خلقو خوښه شوه او اوریدونکی پرې زیات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کښې د ښائسته او حسین په معنی د شعرأ په دیوانو کښې موجود لغت دی او (ښه) هم یوه کلمه ده چه زیات له صفت سره استعمالیږی لکه: ښه تور، ښه سپین، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښایسته، ښه خوږ، ښه تریخ، او داسی نور ... چه پدې ټولو مثالو کښی (ښه) د روستی کلمی په معنی کښې زیاتوالی او ډېروالی پیدا کوي او په دغه راز استعمال کښې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کله چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئی الف دی (ښه) سره په املا کښی هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کښې امتزاجی ترکیب داسی قوت وموند چه اوس سړی پرې د یوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحلیل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښایسته او ښه ښکلی دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځینو اخبارو کښې وربانديې تقریظ هم وشو له هرې خوا وربانديې په جرایدو کښې څه ولیکل شوه او هر چا پکښې څه وویل، ځینو اصل مفکوره

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې يو علمي تحقيق او تدقيق وباله مګر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ويل چه (ښاپېرۍ) له فارسي (شاه پرى) څخه جوړ شوى، ځينو نورو په اصل مفکوره باندى سخت اعتراض وکړ او وئې ليکل چه (ښاغلى) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړى په معنى مستعمل دى نو دا کلمه له (ښه اغلى) څخه مرکبه ګڼل يوه سودا او ګمان دى.

دا راز کسان ګمان کوي چه يو غټ لغت به وار د واره همدغسى پيدا شوى وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږى او معنى بې هم په لمړى ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسې کسان د کلماتو لفظى او معنوى تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځينې مثالونه وښيو مګر لمړى د ښاغلى په باب کښې څه خبرې کوو.

<u>ښاغلى:</u>

زما په ګمان له (ښه اغلى) څخه مرکب شوى او اصلى معنى ئې ښه ښکلى او ډېر ښايسته دى لکه چه په همدغه معنى د خوشحال خان او عبدالعظيم او نورو پخوانيو شعراؤ په ديوانو کښې ځو ځو ځايه راغلى لکه چه عبدالعظيم وائي: (خداى به ورکړى د جنت حورى ښاغلى) او په بل ځاى کښې د جنت ښکلى ښاغلى هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شويدى همدارنګه د خال او مخ په صفت کښې هم ويل شوى او د ګلونو ستاينه هم پرې شوېده لکه ښاغلى خال، ښاغلى مخ، ښاغلى ګل، يا داسى نور ...

نو دغه راز ادبي شواهد او مثال يو قوى سند دى چه ښاغلى په همدغه معنى معرفى کوى او د دې تائيد کوى چه دا کلمه له (ښه اغلى) څخه جوړه شوى او اصلى معنى ئې ښه ښکلى او ډېر ښايسته دى. وروسته ورو رو دغى معنى تغير او تحول قبول کړى ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښايست د معنى هيڅ تصور پکښې نه کيږي.

دغه راز معنوى تحول په ډېرو لغاتو کښې ليدل کېږى او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسې لغاتو څخه دى.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شى يعنې د يوه صفت د تاکيد او مبالغې دپاره ونه ويل شي نو اصل معنى ئې معنوى خو بى او ښه والى دى مګر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زيبائى) او ظاهري ښکليتوب په معنى هم استعمالوى ځکه چه دا

دواړه معنا ګانې ډېرې نږدې دي او په آسانۍ يوه معنی د بلې په ځای استعمالېدی شی.

په ډېرو ځايو کښې سړی له يوه او بل څخه اوري چه د يوه ښکلی مخ په ستاينه کښې وائي چه ډېرې ښې سترګې لري او ډېرې ښې شونډې ئې دي مګر غرض ئې زيبائي او ښايست وی همدارنګه ښه ګل او ښه کالی هم ښايسته ګل او ښايسته کاليو ته ويل کيږی.

کله چه مونږ وايو دا شی ډېر ښه ښکاری نو مراد ورځنې حسن او ښکليتوب وي نو څنګه چه (ښه) له معنوی ښه والی څخه ظاهری ښه والی ته انتقال کړی دی دغه راز ښاغلی هم له ظاهری ښکليتوب ځنې معنوی ښه والی ته تجاوز کړی او بله معنی ئې پيدا کړې ده، لکه پخپله (اغلی) چه اصلاً د ښايست په معنی دی او ځينو ځايو کښې د معنوی ښه والی دپاره هم استعمال شويدی.

سړی چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: ښاغلی، اغلی، پېغله يا داسې نور په نظر کښې ونيسي هغه پوهېدلی شی چه د دی لغاتو په خته کښې د ښکليتوب معنی اغږلې ده او د پېغلتوب وخت د همدی لامله چه د حسن او ښايست د کمال او تازګۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه يادېږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کښې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو ښکلی هم په لفظ او معنی کښې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دی او اشتقاقی علاقه ورسره لری ځکه چه (ك - غ) داسې توري دي چه په مستقيم يا غير مستقيم طور يو په بل بدلېږی او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دی چه زياتوالی او کموالی ئې څه تاثير نلری نو ويلی شو چه (ښکلی) او (ښاغلی) له يوې نيلې او ريشې څخه پيدا شوی او لفظاً او معناً نزدېوالی لری.

دغسې ډېر غټ لغتونه په ژبه کښې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړی ورځ به همدغسې پيدا شوی وی او کومه اشتقاقی لاره به ئې نه وي طی کړی مګر د ژبو پوهان هېڅ کله پدې باندې نه قانع کيږی او پوهيږي چه د هرې ژبې لمړی لغات ډېر بسيط و، چه له دوو يا دری تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زيات شوي او يوې کلمې له بلې سره ترکيب موندلی دی نو داسې هېڅکله نشی کيدی چه ښاغلی به وار د واره همدغسې پيدا شوی وی او د ترکيب يا اشتقاق لاره به ئې نه وی طی کړی. د دغه علمی اساس په ډاډ مونږ ويلی شو چه (ښايست) هم لکه ښاغلی له دوو جزو څخه مرکب دی چه يو جزئی (ښه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دی ځکه چه اېسېدل د نمايش او نمودن معنی لری او ښايسته هم د خوشنما په معنی راځي.

دلته ښائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په ښايست او ښايسته کښې نو (ت) له کومه شوه مګر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ويلی دی چه (د- ت) يو له بله بدلېږی او ډېر مثالونه لری نو کېدی شی چه د ابسېدل دال په (ت) بدل شوی وی يا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زياته شوی وی لکه چه په (ايسی - را ايسی) کښې ايسته، را ايسته ويل کېږی يا د اوسېدل په مصدر کښې استېدل هم وائی.

برسېره پدې ځينې نور مثالونه هم شته چه د (ت) زياتوالی ښئي لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ويل کېږی.

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هيڅ غرابت نلرى چه پښتو د اريائي ژبو څانګه او پښتانه د اريا د لوى ټبر يوه پخه کورنى ده مګر د دې خبرې شواهد او دلايل پيدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوك ورسره لږه ډېره دلچسپي لري.
پښتو اريائى ژبه ده او په اريائي ژبو کښې له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځينې کسان چه په ژبو کښې عمومى مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوى لا پښتو او فارسى، هندى او اوستائي يا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانګې او ښاخونه بولي چه د اريائي جنوبى په نامه يادېږي.
که مونږ د لغاتو مقابله او مقايسه شروع کړو ډېر زيات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسى کښې عيناً يا په لږ تغير مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزدېوالى ثابتوي مګر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسى ئې په هغه اندازه نلري او د يوې عمومى مقايسې په اثر کښې ويلى شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مينځ کښې ډېر قوى اخوت لري او يوه مشترك اصل ته ئې نسبت کېږي چه سړى په فارسى او سانسکرت کښې دغه راز خپلوى نشي پيدا کولى بلکه په ښاخونو کښې د يوې څانګې نسبت لري.
دا خبره ښائي چه يوه غټه دعوه تلقى شي مګر اثبات ئې ډېر آسانه دى او قوى شواهد پيدا کېږي چه بايد دا خبره ومنل شي.
که مونږ ځينې سانسکرت لغتونه فارسى ته ورته دى او ځينى پښتو ته بلکه پدې باب کښې د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کښې ونيسو يقين به وکړو چه فارسى هغه مشترك صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لرى اکثريه له لاسه ورکړيدى او په رښتيا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کښې ديوى څانګى مثال او حيثيت لرى.
وګورئ! د تذکير او تانيث فرق چه په پښتو او سانسکرت يا ځينې نورو اريائي ژبو کښې شته د نن ورځې په فارسى کښې نه ليدل کېږي. دغه اعرابى او حرفى تغير چه په پښتو کښې د ځينې عواملو او مغيره حروفو په سبب پېښيږي او د پښتو په ګرامر کښې زياته

برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په فارسی کښې ئې نه وينو. فعلی صيغې هم په سانسکرت کښې لکه پښتو زياتې دي چه په فارسی کښې هغومره نشته.

څنګه چه په پښتو کښې ابتدا په ساکن عموميت لري او په ډېرو کلماتو کښې لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کښې هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عموميت لري مګر په فارسی کښې په ساکن باندې ابتدا نشي کېدی.

ځينې تورې چه په پښتو کښې شته او فارسی ئې نلری لکه: ډ، ړ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کښې لويه برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په دغو رديفو کښې ډېر لغات هم لري نو ويلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسی ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کښې عيناً بې له څه تغيره مستعمل دي او په ځينو کښې لږ څه حرفي يا حرکتي تغير هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندې ښودل کېږی.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغيره په دواړو ژبو کښې مستعمل دي.

	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱)	انګار	انګار	اخګر
(۲)	سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳)	پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴)	سنګار	سنګار	آرايش
(۵)	چندڼ	چندڼ	صندل
(۶)	هټی	هټی	دکان
(۷)	مل	مل	همراه
(۸)	کوټ	کوټ	قلعه
(۹)	ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰)	لونګ	لونګ	ميخک
(۱۱)	نل	نل	نی
(۱۲)	تالو	تالو	کام
(۱۳)	ارهنډه	ارهنډه	بيد انجير

(۱۴)	جړاو	جړاو	مرصع
(۱۵)	سنګر	سنګر	کمین
	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱۶)	کلال	کلال	کلال
(۱۷)	نیل	نیل	نیل
(۱۸)	نیك	نیك	نیك
(۱۹)	اتوار	اتوار	ادینه، شنبه
(۲۰)	شال	شال	شا – چادر زنانه
(۲۱)	غوا	غوا	مادګاو
(۲۲)	سنډه	سنډه	ګاومیش
(۲۳)	تیل	تیل	تیل
(۲۴)	پټو	پټو	پتو
(۲۵)	رسۍ	رسی	رسن، ریسمان
(۲۶)	دروه	دروه	خدعه
(۲۶)	رس	رس	اذوقه
(۲۸)	تول	تول	وزن
(۲۹)	ستوان، ستو	ستوان	آرد ګندم بریان
(۳۰)	سلائی	سلائی	سرمه چوب
(۳۱)	کروړ	کروړ	کرور (ده ملیون)
(۳۲)	تپاك	تپاك	شوق
(۳۳)	چل	چل	چل - فریب
(۳۴)	جړۍ	جړی	هفته باران
(۳۵)	جنجال	جنجال	جنجال
(۳۶)	پت	پت	آب، ابرو
(۳۷)	ماما	ماما	ماما
(۳۸)	ګریوان	ګریوان	ګریبان
(۳۹)	آپټ(۱)[1]	آپټ	آفت

[1]- دا کلمه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې شته او یوه معنی لری څوک ئی چه له اصالت څخه خبر نه وی هغه به ګمان کوی چه له عربی آفت څخه مقغنه ده – په زړه فارسی کښې هم آګفت همدغه معنی لری.

(۴۰) پلنګ، پالنګ	پلنګ	چارپائی
(۴۱) وار	وار	بار (دفعه)

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغیر لیدل کیږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ویشو چه د لفظی او معنوی تغیر په عنوانونو بېلېږي یعنې ځینې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پیدا کړی دی مګر معنی ئې یوه ده لکه (ډیوه) چه په سانسکرت کښې (ډیوا) ویل کیږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لری، مګر په لفظ کښې دومره شویدی چه (الف) یې په (ه) تبدیل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډېرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مینځکښې هم واقع شویدی یعنی (ادیره- هدیره- اکی- هکی- اورمرو- هرومرو) په دواړو تورو ویل کیږي.

ځینې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هیڅ تغیر نلري مګر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په یوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصیص او تعمیم له حیثه فرق پیدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائي او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه یوې محدودې او معینې زمانې ته ویل کیږي او عمومیت ئې په تخصیص بدل شویدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اخستل شویدی او له (نور کله) یا (هر کله) څخه هم معلومیږی چه کله د مطلق وخت په معنی استعمالیږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازه لغتونه وپیژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وګورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (ګر) ویل کیږی چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ – ګ) په پښتو لغاتو کښی هم یو په بل بدلیږی لکه: کارغه، کارګه- پرتوغانښ، پرتوګانښ او په سانسکرت کښې نور هم ډېر لغتونه پیدا کیږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغیر پیدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستیو مثالو څخه پخپله معلومیږی.

جغ: په سانسکرت کښې (جګ) ویل کیږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (یوغ) بولي.

ګرونج: چه په پښتو کښې د ګړیو ایښودلو ځای ته وائي او په فارسی ئې (ګروچی) بولي په سانسکرت کښې ورته (غرونجا) وائي.

غوندی: دا لغت هم په سانسکرت کښې (ګون) وایه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کښې ئې غوندی لری او په فارسی ورته (ګونی) وائي چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د – ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالي او کموالي ئې په ځینو لغاتو کښې ګورو مګر د معنی په تغیر کښې ئې څه تاثیر نه وی کړی.

ګونګړی: په سانسکرت کښې (غونګنی) همدغه معنی لری چه وېشېدلی حبوبات ورځنې مراد دی.

ګڼ(۲)[2]: د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کښې (غن) ویل کېږی.

کنډ: په سانسکرت کښې (خنډ) او په فارسی کښې ورته (ګند) وائي چه (خ، ك) پکښې یو له بله بدل شویدی، او نور مثالونه هم لری.

کټ: دا لغت هم په سانسکرټ کښې (خټ) لوستل کېږي چه په فارسی کښې ورته چارپائی وائي.

ماکو: چه په فارسی کښې هم مستعمل دی او د جولایانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کښې ورته (ماخو) وائي او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کښې زیات او غلیظ دود ته ویل کېږی چه په سانسکرت کښې (لوخ) ورته وائي او ویلی شو چه (لوګی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنګتیا: په سانسکرت کښې (سنخیا) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې سنګتیا لری او دواړه د یوی ریشی څخه ماخوذ معلومېږی(۳)[3].

شونډه: د سانسکرت (هونټ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې شونډه لری او په فارسی ورته لب وائي.

ګاونډی: دا لغت په سانسکرت کښې (ګاونټی) ویل کېږي چه په فارسی ئې همسایه بولي(۴)[4].

---

[2]- له دغو پنځو مثالو څخه معلومېږی چه (غ، ګ) په پښتو او سانسکرت کښې ډېر ځایونه بدل شویدی.

[3]- د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کټ، خټ- کنډ، خنډ- ماکو، ماخو- سنګتیا، سنخیا- لوګی، لوخ- څخه معلومېږی چه (ک، خ، ګ) په دی دواړو ژبو کښې د ابدال ډېر مثالونه لری.

[4]- شونډه او هونټ- ګاونډی او ګاونټی د (ت–د) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښئی.

واړ: د جادې او لارې په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (باړ) وائي.

والی: چه ځینې پښتانه ئي له غوږ سره یو ځای هم استعمالوی او غوږ والی ورته وائي په سانسکرټ کښې ئې (بالی) بولي(٥)[5].

بڼ: په پښتو کښې ځنګله ته وایي چه په سانسکرت کښې (بن) همدغه معنی او لږ لفظي تغیرلري- په زړه فارسي کښې بن باغ ته وایي او بنوان باغوان ته ویل کیږي.

لس: دا کلمه چه یو مخصوص عدد ته وائي په سانسکرت کښې ورته (دش – دس) ویل کیږی- لس او دش که څه هم په ظاهر کښې لری ښکاره کیږي ځکه چه یو توری ئي هم سره شریك نه دی مګر څوك چه د حروفو تغیر او تبدیل سره اشنا وي هغه به یقین وکړی چه دا دوه لغتونه په اصل کښې یو لغت دی او څه ډېر لرېوالی نلری ځکه چه (ش – س) هر وخت یو په بل بدلیږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوی څېړنې د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنګه (د – ل) هم په ځینې پښتو او فارسی لغاتو کښې داسې معلومیږی لکه چه یو په بل بدل شوی وی لکه (لیدل، دیدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسی نور ...

په پښتو او سانسکرت کښې هم دغه دوه توری سره بدلیږی لکه چه له دې وروستی مثال څخه هم معلومیږی.

لیور: په پښتو کښې د مېړه ورور ته ویل کیږي چه په سانسکرت کښې (دیور) ورته وائي چه له پښتو سره یې د (د – ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنی: په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (دختر) لري مګر په سانسکرت کښې ئې لږ معنوی تحول کړی او بې له کوم حرفی تغیره ښځې ته جنی وائي یعنی دی لغت په پښتو او سانسکرت کښې یوازې معنوی تحول کړی او توری ئې په یوه حال پاته دی.

ناوی: دا لغت چه د عروس په معنی دی او په یوه مخصوص وخت او حال کښې ښځې ته وایه شی په سانسکرت کښې دیوه توری په تبدیل یعنی (ناری) مطلق ښځې ته وائي او تعمیم لری.

شپه: په سانسکرت کښې (شپا) ویل کیږي چه په فارسی ورته شب وائي- دغسې مثالونه چه په پښتو کښې دیوه لغت اخر توری (ه) وی او په سانسکرت کښې په الف ویل

[5] -والی او بالی- واړ او باړ د (و – ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښکاره کوی- دا دواړه توری د پښتو پخپل کور کښې هم یو له بله بدلیږی لکه: ویاله، بیاله- وېره، بېره یا داسی نور.

کېږی. یعنی روستی توری الف وی زبنت ډېر دي چه ځینې نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښودل کېږی.

پاره: چه په پښتو کښې د سیماب په معنی دی په سانسکرت کښې (پارا) ویل کېږی.

ډیوه: چه د چراغ معنی لری په سانسکرت کښې ئې (ډیوا) بولي.

پنجره: چه په فارسی کښې ورته قفس وائي په سانسکرت کښې (پنجرا) لوستل کیږی.

پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسکرت کښې (پورا) وایه شي.

مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کښې یو راز مستعمل دی په سانسکرت کښې په همدغه معنی (میلا) ویل کېږي.

تامبه: په پښتو کښې سوته وائي چه په سانسکرت کښې ورته (تامبا) وائي.

تاڼه: چه په پښتو کښې عام او معروف لغت دی په سانسکرت کښې (تهانه) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه یو لغت په سانسکرت کښې په (ه) ویل کېږي او په پښتو کښې (ه) له تلفظ څخه لوېدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښیو.

سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسکرت کښې په لږ لفظي تغیر (سمبهالنا) همدغه معنی لری یعني وروسته تر (ب) یو بل توری لری چه هغه (ه) ده مګر پوره تلفظ پرې نه کیږي.

لکه چه په پښتو کښې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسکرت کښې (نا) د مصدر علامه ده لکه (پالل) چه (پالنا) ویل کېږي.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم ځینی پښتانه ئې په بله معنی استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالی یا ښه والي وی- په سانسکرت کښې هم په همدغه اصلی معنی(سدهـ) مستعمل دی چه په اخر توری یعنی (هـ) پوره تلفظ نه کېږي.

موټ: چه د حبوباتو یو قسم دی او ځینو حیواناتو ته ورکول کېږی په سانسکرت کښې (موټهـ) په خفیفه (هـ) ویل کېږي.

مېښه: په سانسکرت کښې (مهیښ) لوستل کیږي.

پاله: چه په پښتو کښې ورته (کرکې) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومېږی په سانسکرت کښې (پهال) ورته وائي.

پلی: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پیړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:

د پالنګ او د پیړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی

په سانسکرت کښې هم (پیړهی) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنې یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئی (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائي- روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینې نورو تورو زیاتېږی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږی (ی) هم یو غیر اساسي حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئې کموالی او زیاتوالی څه تأثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهر) وائي او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږی بلکه یو شی بلل کېږی ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترك لغتونه د دغسی (ه) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئې اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اختسل شویدی.

ځنګل: چه په فارسی ئې جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي- دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (ځ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځینې نمونې ئې دلته ښیو:

ځمکه: چه مځکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئې (جماه) بولی او د (ځ- ج) ابدال په دې دواړو ژبو کښې ښئي.

ورځ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روځ) هم لوستل کېږی او ځینی پښتانه ئې (وریځ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روج) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (ځ، ج) ابدال ښئي.

ژبه: په دې لغت کښې درې لهجې موجودې دي چه څوك ئې (ژبه) او څوك ئې (زبه) او ځينې (جبه) وائي- په سانسکرت کښې هم دا لغت په دوو لهجو ليدل کېږی يعنې (جبها) او (جوها) دواړه تلفظونه يکښې شته لکه چه په فارسی کښې (زبان) او (زبون) دوه تلفظ يکښې موجود دی نو د پښتو دا يوه لهجه (جبه) له سانسکرت سره زيات قرابت او نزديوالی لري.

سل: چه يو معين عدد دی او په فارسی ئې (صد) بولي په سانسکرت کښې ورته (ست) وائي چه د (ت- ل) په ابدال ئې يو له بله فرق پيدا کړيدی لکه چه د پښتو (ست) او د فارسی (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ويلی شو چه په پښتو کښې (پلار) او په سانسکرت کښې (پتری) هم د دغه ابدال مثال دی.

اوسپنه: په سانسکرت کښې ورته (ايس) وائي او معلومېږی چه د دواړو لغتونو اصل يو دی.

نوم: لکه چه په فارسی ئې (نام) بولي په سانسکرت کښې هم (نام) ورته وائي چه له پښتو نه څه ډېر لرېوالی نلري.

نوی: په فارسی او سانسکرت دواړو کښې ورته (نو) وائي او ويلی شو چه د پښتو (ناوی) به هم له نوی څخه ماخوذوي ځکه چه هغه هم نوی کاله ته راځی او هر څه ئې نوی وي.

نژدی: چه نژدی هم وائي او په فارسی ئې (نزديك) بولی په سانسکرت کښې (نيد) ويل کيږي.

درې: په سانسکرت کښې (ترې) ويل کيږي او بې له دې نه چه (د- ت) پکښې يو له بله بدل شويدی نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل کور کښې هم شته لکه زبات او زباد- د فارسی (مادر) او د سانسکرت (ماتری) هم د همدغه ابدال مثال دی.

اوبه: په سانسکرت کښې ورته (اپ) وائي.

برېت: چه په فارسی ئې (بروت) بولي په سانسکرت کښې ورته (بهرودت) وائي چه يو له بله ماخوذ معلومېږي.

کوتره: د فارسی (کبوتر) د پښتو کوتره او د سانسکرت (کبوت) درې واړه داسې لغتونه دي چه اصل ئې يو معلومېږی.

نوك: دا کلمه هم په سانسکرت کښې (نکهه) ويل کيږي چه په اخر توری باندې پوره تلفظ نه کيږي.

مستې: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کښې ورته (مستو) وائي چه هېڅوك ئې له نزدېوالی سترګی نشی پټولی.

شولې: په سانسکرت او فارسی کښې ئې (شالی) بولي.

پڼه: چه په فارسی ئی (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې ښکاري.

تبه: په سانسکرت کښې ورته (تپ) وائي چه په پښتو کښې د حرارت په معنی دی او ويلی شو چه (تبه) او (تپ) به يو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوك چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي ښائي چه هغه دا ګمان وکړي چه له عربی (تفحص) څخه جوړ شوی او مغنن شويدی مګر حقيقت داسې نه دی ځکه چه دا لغت په اريائي ژبو کښې مشترك اصل لری چه په سانسکرت کښې (تپاس) په فارسی کښې (پرس- پرسان) او په پښتو کښې تپوس ويل کېږي مګر هغه قرابت چه تپوس او تپاس يو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

برو: يا برهو چه ګرم او تاوده باد ته وائي په سانسکرت کښې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پښتو (پرمان) هم له همدغې ريشې ماخوذ معلومېږي.

دوړې:چه ګرد او خاکباد ته ويل کېږي په سانسکرت کښی (دهور) ورته وائي.

چترې: په سانسکرت کښې ئې (چهترې) بولی او يوه خفيفه (ه) پکښې زياته ده.

څر: چه ځينی پښتانه ئې (څړ) وائي په سانسکرت کښې (چر) ويل کېږی.

چرګ: په پښتو کښې هغه حيوان ته وائي چه په وچولی کښې سپينوالی لری او ځينی پښتانه ئی (چرګی) هم بولی چه په سانسکرت کښې ورته (چرکا) وائي.

ځوم: لکه ځمکه چه په سانسکرت کښې (جماه) بولی ځوم ته هم په سانسکرت کښې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندې ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کښې (پالنا) همدغه معنی لری- هر کله چه په دې لغت کښې د پرورش او تربيت معنی پرته ده نو سړی ويلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغی کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعيت په معنی ده او په سانسکرت کښې په ډېر لږ لفظی تغير (ډل) ويل کېږی او همدغه معنی لري.

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسکرت (ماتری) د انګليسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسکرت کښې ئې (پتری) او په فارسی ئې (پدر) بولي.

سا: په سانسکرت کښې (سانس) د همدغه معنی لری.

سکه: د عياني په معنی دی يعنی هغه ورور يا هغی خور ته ويل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کښې شريك وی- په سانسکرت کښې (سګا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره ښئي.

پاڼه: چه په فارسی (برگ) بولی په سانسکرت کښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسکرت او فارسی دواړو کښې ئی (هنگ) بولي.

مږ: چه ځينی پښتانه ئې مګ لولی او مؤنث ئی مېږه او مېګه راځی په سانسکرت کښې ورته (ميخ) وائي چه لکه سنګتيا او سنخيا د (ګ – خ) ابدال ښئي.

منل: په سانسکرت کښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تماميږي د سانسکرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبهالنا) او (پالنا) چه د سمبهالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندرۍ: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اروېدل کېږی او زيات پښتانه (والۍ) يا غوږ والۍ ورته وائي مګر د پښتو صحيح لغت دی چه له محاورې نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځينې پښتانه وائي چه په غوږ کښې ئې مندرۍ اچوم او د ځينو ښځو نوم مندرۍ وي ځکه چه په پښتو کښې د اکثرو ښځو نومونه لکه: اورۍ، غوټۍ، يا داسي نور ... د زيوراتو او ګاڼو له اقسامو څخه وی او مندرۍ هم په همدغه لحاظ د ښځو نوم ايښودل کېږی په سانسکرت کښې (مورندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د يوی ريښې څخه ماخوذ ايسی.

نته: يا نتکۍ چه په پزه کښې ځوړنديږی او پښتانه ئې زښت ډېر خوښوی او مينه ئې پرې راځی لکه چه له دی لنډۍ نه معلومېږی:

ستا په نتکۍ کښې شيطان ناست دی هره شېبه مې ستا خولګۍ ته لمسوينه

په سانسکرت کښې ئې هم (نتهه) بولي چه په تلفظ کښې ئې ډېر لږ فرق محسوسېږی.

ندرور: چه په فارسی ئې (ننو) بولي په سانسکرت کښې ورته (نند) وائي او دری واړه لغتونه د يوی کورنۍ معلومېږی.

لېمبو: په سانسکرت کښې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.

کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کښې مشهور لغت دی او هغه څوك چه دا کار کوی (کوډګر) ورته وائي- په سانسکرت کښې (کدهـ) د کوډو په معنی دی او په ریشه کښې ورسره ډېر نزدی ایسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کښې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

ګازره: چه ځینی پښتانه ئې (زردکه) بولی په سانسکرت کښې (ګاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کښې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره شوی وی- که مونږ د پښتو ژبې خپلوی له ځینې نورو آریائي ژبو سره مقایسه کړو ښائي چه ځینې لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی اریائي ژبې قرابت وښئي مګر په دغه اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکښې متفاوت قرابت لری او د همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کښې هم خپل نزدېوالی او شباهت ښئي. په هغه اندازه چه اریائي ژبې پخپل کور کښې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو سره ئې نه لري مګر څه نه څه نزدېوالی پکښې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له بله په هېڅ شی کښې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه اریائي ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په اریائي ژبو کښې پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او ځینې نورې ژبې یو له بله ډېرې نژدی ګڼی او ډېره خپلوی ئې ښئي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی نزدېوالی او قرابت لږ څه څرګند کړو ځکه چه دا دواړه ژبې هم لکه نورې اریائي ژبې پخپله مینځکښې قرابت لری چه ځینی لغات په دواړو ژبو کښې عیناً بې له تغیر او تبدیله مستعمل دی او ځینی په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترك معلومېږی چه دلته ئې ځینې نمونې او مثالونه ښیو:

سور: لکه چه په پښتو کښې یوه مخصوص رنګ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي ځای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قید دی. د همدی لامله (سور ګل) ګل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ویل کیږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زیات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قید دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحریر او ادبیاتو کښې ئې نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هېڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډېر لغتونه لکه: ګل، آسمان، باد، هوا او داسې نور په یوه معنی مستعمل دي چه ځینې د دې دواړو ژبو د اختلاط او ګډون په سبب او ځینې د اصل او اساس د قرابت او نزدیوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترك ډول ویل کیږي نو دغه برخه به پرېږدو او هغه مثالونه به وښیو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغیر مستعمل دي او داسې معلومېږي چه دواړو صورنو له یوه اصل څخه تحول کړیدی لکه دا لاندینی مثالونه:

سپین: دا لغت په فارسی کښې (سپید) لوستل کیږی چه له سپین څخه ماخوذ معلومیږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ریسمان هم ورته وائي لغوی قرابت لری.

تبر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل یو ښکاری.

باتنګن: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائي په فارسی کښې (باتنکان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قید دی.

سکاره: چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ذغال) وائي په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قید دی.

کټ مټ: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئې کټ مټ لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې یو والی او په لفظ کښې نزدیوالی لری.

غوړ: په برهان قاطع کښې (غول) د غوړ په معنی لیکل شویدی او د (اسبغول) په تحلیل کښې هم ویل شویدی چه د دغه بوټی پاڼی هم لکه د آس غوړونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائي یعنی دا لغت ترکیبی لغت دی چه یو جزئې اسپ او بل جز ئې (غول) دی.

غویي: یا غوا چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (گاو) او (مادگاو) وائي په ځینو فارسی قاموسونو کښې (غاو) هم په همدغه معنی لیکل شوی نو ویلی شو چه (گاو) هم له (غاو) څخه جوړ شویدی چه هغه له (غوا) یا غویی څخه ماخوذ معلومېږی (غ- گ) هم په ډېرو لغتونو کښې یو په بل بدلېږی لکه چه د سانسکرت او پښتو لغاتو په بحث کښې ئې ډېر مثالونه وښودل شوه.

غړ: چه ځینی پښتانه ئی (غګ) بولي په فارسی کښې هم یو لغت شته چه غږ ته ډېر نزدی معلومېږی ځکه چه (غاك) په فارسی کښې یوه خاص اواز ته وائي لکه چه برهان قاطع لیکي: غاك بر وزن خاك اواز و بانگ کلاغ را گویند.

ګبین: په فارسی کښې انگبین همدغه معنی لری او د دواړو لغتونو اصل یو معلومېږی.

انګېرل: د پښتو مستعمل مصدر دی چه د پنداشتن معنی لری او ډېری صیغې ورځنې جوړېږی –په فارسی کښې- (انگاریدن) همدغه معنی لری او همدغه راز مصدر دی.

بور: په پښتو کښې یو قسم رنګ دی چه سور والی ته مایل وی مګر په فارسی کښې بور هغه اس ته وائي چه رنګ ئې سور والی ته مایل وي.

بوزه: په فارسی کښې هغه شرابو ته وائي چه له اوړو، وریجو او اربشو جوړ شوی وی او د مېوی معنی هم لری لکه چه د ژبې د پوهانو څخه یو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مرکب لغت دی چه (خر) د لوی په معنی دی او (بوزه) میوی ته وائي نو د خربوزی معنی لویه او غټه مېوه ده- په سانسکرت کښې هم دا لغت همدغه معنی لري.

په پښتو کښې د ځینی عیاشو خلقو په باب کښې ویل کېږی چه خپل مال ئې بنګ و بوزه کړ چه بوزه پدی ځای کښې د مېوی او شرابو دواړو معنی ورکوی- د پښتو په ځینې پخوانیو کتابو کښې دا لغت د شرابو په معنی هم مستعمل دی لکه چه په تاریخ مرصع کښې یو ځای د یوه بد سړی د قتل په واقعه کښې لیکي چه پس له مرګه ئې بوزه له خولی او پزې راووتل او قصد ئې شراب دی.

لوخ: چه په فارسی کښې ورته (لچ) وائي دواړه له یوه اصل څخه ماخوذ معلومېږی ځکه چه (خ، چ) ډېر ځله یو په بل باندی بدلېږی. په فارسی کښې (لوت) هم د لوخ معنی لری او (ت، خ) هم یو له بله بدلېږی لکه: (خښتن، تښتن، تښتېدل، خښتېدل.

سور: په مجهول و او چه ځینی پښتانه ئې سپور هم بولی د فارسی له (سوار) سره پوره لغوی قرابت لری- په فارسی کښې (اسوار) هم د سوار په معنی دی او په ځینې

قاموسو کښې قيد شويدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بيا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم ليکل شويدی چه په فارسی کښې (لوغيدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزدېوالی ښئي.

درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حيلې په معنی دی او درغلی چالباز او حيله ګر سړی ته ويل کېږی چه په فارسی کښې (دغل) عيناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

اندېر: په فارسی کښې (اند) او (اندك) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې اندېر د ورك او ناياب په معنی راځي.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغير په دواړو ژبو کښې ويل کېږي او په معنی کښې يو له بله هيڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترګ- تريخ، تلخ- لېور، ايور- ځنګل، جنګل- او داسی نور ... چه مونږ ئې د زياتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندې اکتفا کوو.

که مونږ د فارسی لغات سره له ټولو رنګونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونيسو ډېر داسې لغات پيدا کولی شو چه له پښتو سره په ريشه کښې شريك يا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (ګاو) چه په فارسی کښې په يوه بل صورت يعني (غاو) هم شته چه له غوا او غويی سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شويدی ځکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

يا لکه (ګوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ويل کېږی چه له (غوږ) ځنې جوړ شوی دی او ويلی شو چه ګوش هم له (غول) او غوږ څخه ماخوذ دی ځکه چه (غ، ګ) زښت ډېر سره بدلېږی او د يوه توری مثال لری.

دلته بايد دا هم ووايو چه په فارسی کښې هم ځينی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زيات رنګونه لری يعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ويل کېږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کېږی چه د فارسی قاموسونه دا حقيقت په ښه شان ثابتوی او په يوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نيلوفر، ليلوفر، ليلوبر، ليلوپل) راته ښئي او لکه د پښتو (وياله- بياله) په فارسی کښې هم (تراويدن- ترابيدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

په فارسی کښې هم د تورو د ابدال په اثر کښې یو لغت لکه: کاچار او کاچال د اثاث البیت په معنی دوه صورتونه لری مګر د نن ورځې په لیك او تحریر کښې له څو مختلفو صورتو څخه یو صورت انتخاب شوی او یوازی (نیلوفر) ویل کیږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په لیك او تحریر کښې یوه معیاری لهجه پیدا کوی او له هغه ابتدائي تشتت او اختلاف څخه را اوزی. مونږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کښې په مختلفو شکلونو ګورو چه نن ورځې په تحریر کښې ئې نه وینو یعنې ټول (ماه) لیکی او هیڅوك (ماح) نه لیکی- همدارنګه د (ګستاخ) په ځای (استاخ) او د (افراشتن) په ځای (افراختن) څوك نه وائي- په هر ځای او د هر چا په لیك کښې (انبوه) او (اندوه) په همدغه یوه ډول لیدل کیږی او هیڅوك (انبه) یا (انده) نه لیکی او نه د (زغال) په غوض (ژګال) لیکل کیږی که څه هم قاموسونه ورځنی دك دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی لیك هغه ابتدائي مرحله طی کړېده او لیکوال ټول په یوه لاره روان شویدي هسې نه چه څوك (غراش) او څوك (خراش) ولیکي یا ځینی (دغل) او حینی نور (دګل) غوره کړی او په لیکلو کښې متعددې لارې جوړې کاندي.

که سړی د فارسی لیك او تحریر ته ځیر شی دغه راز اختلافات به ډېر پیدا کړی او بې له ځینو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشید- افتاد، افتید- اکنون، کنون- رساند، رسانید- نور اختلافات نه لیدل کیږی مګر داسی هم نشو ویلی چه د لهجې اختلاف پکښې بیخې نشته.

لکه چه په پښتو کښې بدلېدونکو تورو یا لوېدونکو او ځای بدلوونکو تورو یوه لغت ته څو صورته او څو رنګه ورکړیدی، په فارسی لغاتو کښې هم دغه کار شویدی چه د نن ورځې په تحریر کښې لږ او په قاموسونو کښې زیات تر نظر تېرېږی لکه: لوبیا، لوویا- کتاره، کتاله- افراختن، افراشتن- بان، بام- غلیواژ، غلیواج- انجغ، انجوغ- بوزه، یوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تګاب، تګاو- ګرختن، ګریختن- ایاس، ایاز- غراشیده، خراشیده- یا داسی نور ...

که مونږ د فارسی ګرامر ته ښه ځیر شو او د هر مصدر تصریفات په نظر کښې ونیسو دا په راته څرګنده شي چه د پښتو د ځینې مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کښې هم امثال او نظایر لري نو دا چه ځینې ګرامر لیکونکي دغه راز افعالوته په پښتو کښې په دوه مصدرونه قایلیږی چه یوه ته مستعمل او بل ته غیر مستعمل وائي یعنې د دې لامله چه د (تلل) فعل حال (ځی) راځی نو ځل یو غیر مستعمل مصدر ګڼی په فارسی کښې هم دغه مشکل پیښ دی او شته مګر تر اوسه ورته څوك یا متوجه شوي نه

دي یا چا اهمیت نه دی ورکړی او په پښتو کښې خوشې په خوشې دا خبره دومره غټه شوېده چه د ګرامر د تشتت اوبې نظمۍ لوی د لیل ګڼل کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړېږی یا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړېږی په فارسی کښې هم له (ساختن) څخه (میسازد) او له (باختن) څخه (میبازد) جوړېږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، میدوزد- تاختن، میتازد- گریختن، میگریزد- افروختن، میافروزد- یا داسی نور ...

پدی ټولو مثالونو کښې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ویلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کښې لیدل کېږی په فارسی کښې هم شته چه باید هلته هم سړی په دو مصدرونو قایل شی یعنی له (تاختن) سره (تازیدن) او له (باختن) سره (بازیدن) دوه پالتو مصدورنه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدې ځای کښې یو ضمنی اهمیت لري نو په دېرو خصوصیاتو کښې ئې بحث نشم کولی او نه ئې په جزیاتو کښې داخلېدلی شم.

د همدی لامله بېرته پښتو ته را ګرزم او غواړم چه ترکیب او اشتقاق باندی لږ رڼا واچوم.

ترکیب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمی او عمومی مطالعات لری او د ژبو پوهان بلل کیږی هغوی وائي چه د انسان لمړی کلمات اسماءٔ او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بیا حروف او روابط پیدا شویدی نو ویلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسیط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زیات و.

د دې خبرې تصدیق اوس هم واړه اطفال او کوچنیان په ښه شان کوي ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسیطو کلماتوتلفظ کوی او وروسته بیا په غټو الفاظو او ثقیلو حروفو شروع کوی. نو په دغه اعتبار سړی ویلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پیدا شویدي او وروسته بیا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکیب او اشتقاق په ډول جوړ شویدي چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ریشې او نیلی ولټوی ډېر لغتونه یو له بله ارتباط او نزدېوالی لري- ډېر داسې لغتونه پیدا کیږی چه په ظاهره بسیط معلومیږی مګر هغه په حقیقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سری نظر داسې ایسی لکه چه له کوم بل لغت سره هیڅ اشتقاقی تناسب نلری او نه پکښې ترکیبی رنګ لیدل کیږی مګر حقیقت بل راز وي چه وروسته له تحقیق او څېړنی څه نه څه معلومیږی. پدی ځای کښې باید دا هم وویل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندی بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقیق او تحلیل او دغه راز تحقیقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي یا هر څه چه وائي هغه له اعتراضه خلاص وي.

یو تن له اروپائي پوهانو څخه وائي (د هتری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ویل کیږی او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه میړونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاویل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبیق کیږی ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) یا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنګه د انګلیسی کلمی (سستر) په تحلیل کښې چه (جنی) ته ویل کېږی هم وائي چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لری او د دی لامله چه پخوا به د انګلیسی جونو کار تار وربشل و، نو سستر ورته وویل شوه. یو بل تن د ژبی له پوهانو څخه وائي چه (دوشیزه) په اول کښې ورېږ جنۍ ته ویل کیده چه په اوړو به اخستل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شویده وروسته دې لغت خپل ځای بدل کړ او د پېغلی دپاره خاص شو چه اوس ورۍ جنۍ ته هېڅو نه ویل کېږی. دغه راز تاویلات که څه هم د منلو وړ دي مګر که څوك پکښی خبرې پیدا کوی ښائي چه نور تاویلات هم پیدا کړی شی او په دغو تحلیلاتو قانع نشی.

نو کیدی شی چه زمونږ پدی بحث کښې هم ځینې داسې خبرې وی چه څوك ورته ګوته ونیسی یا کوم بل تاویل وکړی مګر پدی باب کښې د هر راز نظریاتو ښکاره کول مفید دی او د لغوی تحقیقاتو په لاره کښې ارو مرو څه رڼا پیدا کوی چه دغه دی مونږ ورباندې پیل کوو:

سپوږمۍ: په یقینی ډول ویلی شو چه دغه سپین ټیکلی (سپوږمۍ) له ډېرو وختو را ایسی د انسان توجه خپل ځانته را ګرزولي ده او په لمړیو وختو کښې ئې یو نوم ځانته پیدا کړیدی، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زیاته به موله نظره تیره شی او وبه پوهېږو چه زمونږ په عامیانه او عام ادب او لنډیو کښې دومره عمومیت لري لکه چه ګل او بلبل، می او ساقی خط و خال یا دا راز نور کلمات ئې په شرقی ادب خصوصاً په فارسی کښې لري. مګر ویلی شو چه دا کلمه په لمړۍ ورځ په همدغه کیف او مقدار نه وه پیدا شوی بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی.

که مونږ د شعرأ دیوانونه وګورو ډېر ځایونه د سپوږمۍ په ځای (ورمۍ) او (ورمکه) پیدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (ورمۍ) وه چه وروسته ورسره یوه بله کلمه (سپینه) زیاته شوی او سپوږمۍ شویده لکه چه (ترورمۍ) له توری ورمۍ ترکیب موندلی او نن لکه یوه بسیطه کلمه په نظر راځی.

لکه چه په فارسی کښې (ماه) د سپوږمۍ او د میاشتی دواړو معنی لری یا په عربی کښې (شهر) اصلاً د سپوږمۍ په معنی وه او وروسته ئې د شمسي او قمری میاشتو مفهوم پیدا کړیدی او په پښتو کښې هم میاشت سپوږمۍ او دغو معدودو ورځو ته په مشترك ډول ویل کېږی همدغه راز سپوږمۍ هم کله د میاشتی او شپو ورځو په معنی راځی چه (ترورمۍ) تورو شپو ته او سپوږمۍ سپینو او رڼا شپو ته ویل کېږی.

دلته: پدې کلمه کښې هم ترکيبی رنګ ښکاره دی که څه هم په ظاهره ډېره بسيطه ايسي- د دی لغت يو جز (دا) او بل جزئې (لته) دی چه د ځای معنی لری لکه چه د پښتو په قاموسو کښې هم په همدغه معنی قيد دی. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه د نزدې اشاره دپاره استعماليږی او د دواړو جزو له ترکيب څخه د (اينجا) معنی پيدا کيږی.

ځينې پښتانه (دالته) عيناً د (دلته) په عوض وائي او د (دا) الف هم نه غورځوی.

هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کښې (هالته) وه چه يو جزئې (ها) او بل جزئې (لته) دی لکه چه اوس هم ځينې پښتانه (هالته) د (هلته) په ځای وائي او د (آنجا) معنی لری ځکه چه (ها) بعيده اشاره ده او لته د ځای معنی لری نو د دواړو جزو له ترکيب څخه د آنجا مفهوم پيدا کيږی.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائي له (برشکال) څخه جوړشويدی چه (برش) په سانسکرت کښې باران ته وائي او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړی نظر معلوميږی چه يو جزئې (تره) او بل جزئې (بور) دی چه د فارسی له (پور) او د سانسکرت له (پوتر) يا (پتری) سره پوره قرابت لری ځکه چه په پښتو کښې هم (بور) د ځوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کښې (پور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنډه) هغې ښځې ته وائي چه ځوی ئې مړ وي او تربور هم د تره ځوی ته ويل کيږي.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ويل کيږی او له همدغو دوو کلمو څخه ئې ترکيب موندلی او ترخيم پکښې شويدی.

نهار: په پښتو کښې هغه چاته نهار ويل کيږي چه خوراك څه نلری او وږی پاته وی لکه چه وائي (فلانکی نهار دی څه نلری) يا (هغه مسافر بيګا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زړه فارسی کښې (اهار) طعام او خورش ته وائي چه په پښتو کښې په منفی ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځې په عاميانه فارسی کښې (اهار) يو بل صورت پيدا کړی او (نار) شويدی مګر معنی ئې څه تغير نه دی موندلی او د دې په ځای چه (بی اهار ماند) ووائي (بی نار ماند) ويل کيږی.

په پښتو کښې (ناری) هم له همدغې کورنۍ څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (ستاره) لری- په سانسکرت کښې (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کښې نژدې معلومیږی.

که ووایو چه (ستر ګه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری ښائي چه له حقیقت څخه لری نه وي ځکه چه په پښتو کښې ستوری ته، ستر ګه هم وائي لکه چه د سحر ستوری د سحر ستر ګه بولي، او کله چه ډیر تیاره وی نو هم وائي چه ستر ګه په ستر ګه نه ښکاري او غرض له لمړی ستر ګې ستوری وی.

غړوندی: څر ګنده ده چه دا لغت دوه مستقل جُزَ لری چه یو جزئې غاړه او بل جزئې (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډیرو کلماتو کښې لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلیږي- په پښتو کښې (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم پړي ته وائي او لو ګړې پکښې لوی- او ګیډۍ- تړی- همدارنګه (وندر) هم یو راز پړی دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان پرې تړل کیږي.

نو غړوندی بې له څه شك او شبهی د غاړی وندنی ته ویل کیږي چه تحت اللفظ ترجمه ئې (ګلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې ګلوبند یوه ښایسته امیل ته ویل کیږي چه د تزین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کیږي.

و ګړی: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راځی یو دا چه و ګړی یوه کلمه ده او له ګړیدلو څخه جوړه شویده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی ګړی) څخه مرکبه ده او دوه جزَ لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زړوکتابو کښې ئې مومو او د (وینا) کلمه ئې هم تائید کوی او (ګړی) یا (ګری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کیږی او داسې اسم صفت ورځنې جوړیږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده ګړی- لو ګړی- اشر ګری یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او لږ څه ئې خپل رنګ بدل کړیدی.

پیمخی: له (پی-) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د ښکلی او ښایسته معنی لري او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه ښایسته ټوپك ته هم پیمخی ټوپك ویل

کیږي مګر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئې په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپك کښې هیڅکله نه جوړیږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کړیده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مګر لفظی صورت ئې ترکیبی رنګ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئې څه تحول قبول کړېدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که څه هم هیڅوك دوه مخونه نلری او هر څوك د یوه مخ خاوند وی نو ویلی شو چه اوس یومخی د خپلی معنی په لحاظ چه صادق سړي ته ویل کېږی یوه بسیطه کلمه ده- همدارنګه زړه سواندی، سرتور، خوابدی، تېټ سترګی، زړه تورن، زړور، او داسی نور ...له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له ترکیبه ئې بسیط حیث پیدا کړی او دریم لغت ورځنې جوړ شویدی مګر بالعکس ځینې داسې مرکب کلمات هم شته چه لفظی صورت ئې په ظاهره بسیط معلومېږی مګر په معنی کښې ئې ترکیبی رنګ ښکاره وی لکه (څنګه چه له (څه رنګه) څخه مرکب دی او همدغه ترکیبی معنی ئې ساتلي ده.

نغری: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقی ارتباط لری ځکه چه نغرل د خوړلو په معنی دی او نغری هم د جوړو پخولو ځای ته وائي او احتمال لري چه په لمړیو وختو کښې به د جوړلو ځای هم همدغه و، ځکه چه دا د نانخوی خونې وروسته پیدا شویدي او په ابتدا کښې ژوندون ډېر بسیط کیف درلود او اوس هم په کلوکښې زیات خلق دناستی په خونه کښې نغری لری او نغری په غاړه ډوډی خوری.

شوملی: دا کلمه هم د پښتو له یوه مصدر سره چه (شومل) دی اشتقاقی علاقه لری ځکه چه (شومل) د څکلو معنی لری او شوملی هم د څکلو شی دی او په لفظ کښې هم دومره ورته نژدی دی چه د حرکاتو په تعدیل ورځنی هغه کلمه جوړیږی چه ځینې کسان ئې اسم مفعول او ځینې ئې صفت مشبه او یا په کوم بل نامه بولی.

موږ: له (مږی) سره لفظی او معنوی تناسب لری چه په ځینو ژبو کښې نه لېدل کېږی او همدغه تناسب ته اشتقاق وائي.

مړول او مړېدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدی مادی ماخوذ دي.

مینځل: هر کله چه ظاهری تطهیر او پاکوالی په مینځلو راځی او مینځل ورته ویل کېږی نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظی تغیر د معنوی پاکوالی او تقدیس و تسبیح معنی هم پیدا کړه او (مانځل) ورځنې جوړ شوه مګر څنګه چه د لغاتو د تغیر او تحول سلسله تل جاری ده او هیڅکله نه قطع کېږی نو له (مانځل) څخه هم د یوه بل تحول او انتقال

په اثر کښې (مونځ) جوړ شو او د صلوة معنی ئې پیدا کړه ځکه چه په مانځه کښې هم د لوی ښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مینځله او ظاهری تطهیر څخه نه ادا کیږی.

وروسته تر دې چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر کښې ونیسو نو څرګندیږي چه (مینځل) نسبت ووینځلو ته اصل او مرجح دی چه باید په لیکلو کښې همدغه یو شکل او صورت غوره شي.

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهیږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کیږی او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کیږی او (سکندھ) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کندھ) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کیږی او یوه خوږه نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرګکی: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرګکی) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرګکی) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولیږی او د نغری غاړه په حقیقت کښې د چرګکی ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئې (صدا) بولی مګر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کیږی غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پورې ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورڅخه جوړشویدی یعنی له یوی خوا ترینه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړیږی له بل خوا ورځنې د (غوږ) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اوریدلو اله ده او ټینګ تعلق ورسره لري.

ښکله چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنګه له (غوږ) ځنې هم د (نغوږل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځې په محاوره کښې نشته مګر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لېدل کیږی.

اومږی: هغه تار چه سست او بې تاوه وی (اومږی) ورته وائي لکه چه ټینګ او تاو کړی تار ته (مزی) ویل کیږی او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بې قوته شی ته اومږی وائي او یوه داسی غړی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړیږ

ویل کېږی نو ویلی شو چه یا (اومړی) له مړی څخه جوړ شوی او یا (مړی) له اومړی څخه د نحت په اثر کښې پیدا شویدی.

پرتوګانړ: په اصل کښې د پرتوګ وانړ چه (وانړ) او (وانړکی) د پړی په معنی دی او له پرتوګ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکښې راغلی دی- وروسته بیا په ځینې تلفظونو کښې (ګ) په (غ) بدل شوی او (پرتوغانړ) شویدی مګر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کښې (زمین) او په سانسکرت کښې (جما) ویل کېږی. د فارسی نوم په تحلیل کښې ئې د ژبې پوهان وائي چه (زم) د یخنۍ او سردی په معنی دی چه (زمستان) هم ورځنې ماخوذ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سوړ دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کښې ئې هم وائي چه (جما) له (جنم) څخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش ځای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کښې (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائي لکه چه په فارسی ئې زمستان بولي نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که دېته وګورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو ځای دی ښائي چه له دی دوو لغتو سره ئې هم څه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کښې نږدې معلومېږی نو کیدی شی چه زمکی ته پدې لحاظ چه اوبه او زیم ورځنې پیدا کېږی زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئې (دغل) بولی د یوی کورنۍ لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی ځانګی څخه دي.

خوله: خوړل او خواړه له (خولی) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لري.

ځبل: ځوبل، ځبل او ځوبلول هم یو له بله جوړ شویدی.

کسل: لکه چه (کَسَیٌ) او (کسل) یو له بله جوړ شویدی او (کتل) هم ورته نږدی معلومېږی همدارنګه لېدل او لیمه هم یو له بله ماخوذ ښکاره کېږی.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لري.

مېلمه: په سانسکرت کښې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کیږی نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوك ئې تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

په پښتو کښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمانه) راځي له (مهمان) سره پوره قرابت لری او ویلی شو چه مېلمه هم په اصل کښې (مېلمان) و، او وروسته ورځنې الف او نون لوېدلی او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لویدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کښې شته او زیات شواهد لری د دې کلمی مونث چه (مېلمنه) راځي هغه هم د دې خبرې اثبات او تائید کوی چه (مېلمه) په اصل کښې نون درلود او وروسته ورځنې لویدلی دی، که نه هیڅکله داسی نه کیږی چه مذکر کښې نون نه وی او په مونث کښې زیات شی.

لومه: په سانسکرت کښې (لوم) د بدن و ینښتانو ته وائي چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لری.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوی قرابت لری چه لمړی کلمه په سانسکرت کښې او دوهمه په فارسی کښې د لوی او بزرګ معنی لری.

کشر: په سانسکرت کښې (کشا) د خاشاك په معنی دی او په فارسی کښې (که) واړه ته ویل کیږی.

وربشل: چه رېشل هم ویل کیږی د سانسکرت له (رشمی) سره چه تاروته ویل کیږی نږدی ښکاری- په پښتو کښې (رشمه) هم هغه مئین پری ته وائي چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسکرت کښې تارو ته (تان) هم وائي چه د فارسی (تنیدن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لری.

کلی، کلا، کور: دا دری واړه لغتونه یو له بله جوړ شوی او اشتقاقی علاقه لری، که څوك (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولی هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وی.

سمسور: په پښتو کښی سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لری او هر تازه باغ ته سمسور ویل کیږی مګر ښائي چه په اصل کښې به د ګلو سره چمن او ګلزار ته ویل کیده لکه چه په اشعارو کښې هم دا لغت د ګلو باغ سره زیات استعمال شویدی لکه:

باغ د ګلو به سمسور وی موښ به نه یو	د بلبلو به پری شور وی موښ به نه یو
ګلـه بـه هـلـه ورتـه وکـړم	چه سمسور باغ دی نورو نه نیسی ګلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغیر او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئې پیدا کړیده د دې خبرې تائید او تصدیق دا هم کوی چه په سانسکرت کښې (سمن) مطلق ګل ته وائې او په فارسی کښې یوه مخصوص ګل ته ویل کیږی نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی یې سور ګلزار وي.

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او ګذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال- په سانسکرت او فارسی کښې هم نبلي او ریشې لري ځکه چه په سانسکرت کښې (پر) او په فارسی کښې (پارینه) د تېر او ګذشته معنی لري او (پار) هم په فارسی کښې تېر کال ته وائي.

اوره: اوریا، اوربدل او (اوره) یو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مړاوی: له مړاوبی څخه مخفف دی.

مری: دا لغت په پښتو کښې دوه معنی لری یعنی هم ستونی او توتکی ته وائي او هم هغه شی ته ویل کیږی چه په فارسی ئې (موره) بولی او یوه مخصوص قسم ته ئې (مروارید) هم وائي چه په پښتو ئې مرغلره بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لری چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دری واړه ژبو کښې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائي.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کښې ظاهری قوارې او سر و صورت ته ویل کیږی چه وائي فلانکی ښه سوی لری او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعیت او نمود وی.

په سانسکرت کښې (سوید) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لری د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغې کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کښې په (س) او په پښتو او فارسی کښې په (خ) ویل کیږی لکه خسر چه په سانسکرت کښې (سوسر، شوسر) ویل کیږی یا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کښې ورته(سوسری) وائي نو ویلی شو چه سوی په اصل کښې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قوارې مفهوم ئې پیدا کړیدی.

همدارنګه خوی د پښتو او فارسی مشترك لغت دی چه په سانسکرت کښې هم ریشه لری.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئې مړ وی کونډه ئې بولي- د دې لغت د معنی په تحلیل کښې دوه نظریې د سړی فکر ته راځی چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمې څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کښې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمې مذکر صورت دی دوه نوری معنا هم لری یعنی د غره سر او جګی څوکی ته چه ونې او بوټې نلري او بیخی

وچه او سپېره وی هم کونډه ویل کیږی او بې ښکرو حیوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمرۍ معنی څخه معلومیږی چه کونډه د دی لامله په دغه نامه یاده شویده چه دا هم د مېړه دنه والی په سبب وچه وی او د زېږېدو او انتاج هیله ورځنې نشي کېدی.

دوهمه معنی سړی ته دا القا کوی چه په پښتو کښې لکه چه بې ښکرو حیوان او بې ښاخونو ونې ته کونډ او کونډی ویل کیږی، خوار او عاجز سړي ته هم کونډ وائي ځکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کښې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائي فلانکی ښکر لری یائې ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرګۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړی- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کښې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنګ ته وائي چه په سانسکرت کښې ئی (شون) بولي- څوك چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کښې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانۍ ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری ځکه چه (س، ش) او همدارنګه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلیږی او ډېر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنګړی، ننګړی- او داسی نور...

کارګه: په سانسکرت کښې (کاک) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې کارغه او کارګه لری.

ببره: چه ځینی پښتانه وېره هم وائي په سانسکرت کښې (بهی) او په فارسی کښې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کښې سره شریك دي.

ورندار: د ورو ښځې ته پښتانه ورندار وائي چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مګر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئې په ترکیبی ډول په (تندار) کښې هم شته چه د تره ښځې ته وائي او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځې په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مره) او بل جزئې (هغه، څو، دا) دی ځکه چه (مره) د اندازی معنی افاده کوی او د دي بل جز له یوځای کېدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی.

هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کیږی.

همدارنګه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډېر سره نزدی دي، د دغې مشترکې ریشې په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه) محرف صورت معلومېږی، د همدی لامله په زړو آثارو او دیوانو کښې عموماً بخره لیکل شویده.

نیمګړی: له نیم کړی څخه جوړ شوی او کاف په ګاف بدل شویدی.

یوازې:- له یو وزری څخه مخفف دی.

ونج: د ځای معنی لری لکه چه (ګرونج) د ګرېو اینسودلو ځای ته وائي او داسی هم ویل کېږی چه ستا په ونج کښې مې روپۍ ورکړی یعنی ستا په ځای مې روپۍ ورکړی- نو که څوك ئې د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغبړ: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسی او بړ بړ راشی) څخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پیدا شویده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) څخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ویل کېږی چه له (مټ) او (وند) څخه مرکب دی- وند په پښتو کښې د بند معنی لری لکه چه د غړوندی په بحث کښې پرېې خبرې وشوې- مت هم د پښتو معروف لغت دی څوك چه د تورو او حروفو په ابدال کښې مطالعه لري هغه به دا ومني چه (ت، ړ) ډېر ځله یو په بل بدلېږی لکه غړۍ او غټې یا داسی نور نو کېدی شي چه مړوند له مټ وند څخه جوړ شي.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځی چه (لالی) به له لعل څخه جوړ شوی او د دې لامله چه لعل یو ښایسته شی دی په پښتو کښې د معشوق او محبوب دپاره استعمال شویدی مګر زما په ګمان لالی له (ګلالی) څخه د نحت په ډول پیدا شوی دی او له لعل څخه نه دی ماخوذ. ځکه چه یو خو د لفظ په لحاظ (لالی) ګلالی ته نزدی دی او بل دا چه ګل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوك ئې له ښایست نه ډېر متاثر کېږی نو له دغسې کلمی نه یوه کلمه جوړول قوی احتمال لري.

ادیره: یا هدیره چه د مقبرې معنی لري ځینی کسان ئې له (هډایری) څخه ماخوذ بولی او وائي چه مقبری ته په همدغه لحاظ چه هډونه پکښې ایری خاوری کېږی هدیره بلل کېږی ځینې نور وائي چه هدیره د عربی له (حضیری) څخه جوړه شویده او د مفغناتو له جملی څخه ده.

زما په ګمان هدیره یا ادیره په اصل کښې (هادېره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځینو محاورو کښې هاسړی د هاغه سړی یا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کښې د توقف او اوسېدو ځای ته وائي او د پښتو له مشهورو لغاتو څخه ده نو کېدی شی چه د دغې ډېری په مقابل کښې چه مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېږو مقبری ته (هادېره) ویل شوی چه پس له مړینې ورځو او د یوی ډېرې مثال پیدا کوي.

څپوټی: ښائي چه په اصل کښې به سرپوټی وه ځکه چه څپوټی هغه واړه ټیکری ته وائي چه ایله سرپټوی او پوره ټیکری نه وی نو کېدی شی چه سرپوټی څپوټی شوی وی او یو بسیط رنګ ئې پیدا کړی وي.

څوك چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه ځیر شوی وی هغه به یقین وکړی چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکیب و اشتقاق یوه قوی سلسله شته چه یو لغت له بل سره تړی او د هر لغت اصل او اساس په یوه ځلانده رڼا کښې ښئیی- مګر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوی دی او دغه رڼا هم لږ څه سترګې برېښوی نو زه په ځینو لغاتو کښې خپل نظریات لا ښه نشم ښکاره کولی یعنی هغه څه چه د زړه د اشراق په رڼا کښې ئې وینم مګر د استدلال په رڼا کښې ئې نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئې پرېږدم.

د مثال په ډول وایم چه ماته ځینې غټ غټ مصادر له یوه لغت څخه ماخوذ ښکاری لکه لورول او لورینه چه زما په ګمان د لور له کلمې نه پیدا شویدی ځکه چه د لورینی یو لوی مظهر دیوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شی چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ریشه اخستی وی- همدارنګه احتمال لری چه (پېرزوینه) د (زوی) له کلمې اخستل شوی وی خو د دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځینې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترګه ورته نه ګوري زه ورپوری نور نه نښلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاویلاتو او نظریاتو امثال وښیم د جرجي زیدان له فلسفة اللغویه څخه د ده ځینې نظریات د ځینې عربی لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمی اعتبار پیدا کړي.

دا نوموړی او مشهور عالم عقیده لری او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربی اوږده کلمات لکه څلور حرفی، پنځه حرفی، شپږ حرفی یا داسی نور ارومرو له دری حرفی بلکه دوه حرفی کلمو څخه جوړ شویدي- دی ډېر دری حرفی کلمات لکه ځینې ادات له دوو جزو څخه مرکب ګڼي او وائي (بین) چه د ظرفیت کلمه ده له (با)

حرف جر او (این) ظرف مکان څخه مرکبه ده همدارنګه (عند) له (عن) او (ید) څخه مرکب بولي.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره یا داسی نور دا هم د ځینې کلماتو مخففات بولی او وائي چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو څخه جوړ شویدی لکه چه (با) د ظرفیت په معنی له (بیت) څخه مخفف دی ځکه چه بیت په سریانی ژبه کښې د (بین) او (فی) معنی ورکوی یعنی ددې په ځای چه (بین القبور) یا (فی القبور) ووائې (بیت القبور) وائي- په کلدانی ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بیت) او په عربي کښې ئې یوازی (با) یا (فی) لری نو معلومېږی چه له (بیت) څخه (بی) او له (بی) څخه یوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان یوازی لام چه له حروف جاره ؤ څخه دی له (الی) او (الیة) څخه چه د جهت او ناحیې معنی لری مخفف ګڼی او وائي چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقایا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقایا (پاته شونی) معلومېږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) څخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ویل کېږی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې ګړېږو په اصل کښې له څو محدودو اصلونو څخه د لفظی او معنوی تغیر او تحول په اثر کښې پیدا شویدي او یوه اشتقاقی لاره ئې طی کړېده یعني ځینې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او ځینې نورو د نحت او قلب یا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنګونه پیدا کړیدي لکه چه زمخشری وائي د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بیا په (ت) بدل شوی دی او د یوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه- د استعاری له لاری هم یو لغت د معنی په لحاظ ډېر ځایونه نیسی او د څو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربی کښې اصلاً د سپوږمۍ په معنی و لکه چه په سریانۍ کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری میاشتی چه د سپوږمۍ په اعتبار یو له بلي بېلېږی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی میاشتو ته هم شهور وویل شوه.

همدارنګه (نبی^ص^) چه پیغمبر ته وائي او د قاموسو خاوندان ئی (نبأ) یا (تنبأ) څخه ماخوذ او مشتق ګڼي چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې یوه پخوانۍ مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) څخه مرکبه ده او د کاله یا کورنۍ مشر ته ویل کېده

نو یهودیانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئې خپلو نیکو او پلرو ته غوره کړه مګر وروسته ئې د انبیأ دپاره خاصه کړه او تخصیص ئې ورکړه.
پخوا تر دې یهودیانو پیغمبر ته (رائی) ویل چه د (بینندهٔ غیب) معنی لری.
په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز آووښتی را اووښتی دی او سل رازه تغیر و تحول کړی دی.
د همدغه بدلون او اووښتو په اثر کښې له یوې ژبې څو ښاخونه او له یوه ښاخه څو ځانګې بېلې شویدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو یادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ یو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصیات لری.
د دی دپاره چه د ژبو عمومی وضعیت لږ څه رڼا شی په روستیۀ بحث کښې ورباندې د اختصار په ډول غږېږو.

د ژبو عمومی ویش

د دنیا مهمې ژبې په درې لویو او مهمو برخو ببلېږي چه هره برخه یو لوی اصل بلل کېږي او ځانته ځانګې لرې چه دلته د یوې مختصرې نقشې په رڼا کښې ښودل کېږي.

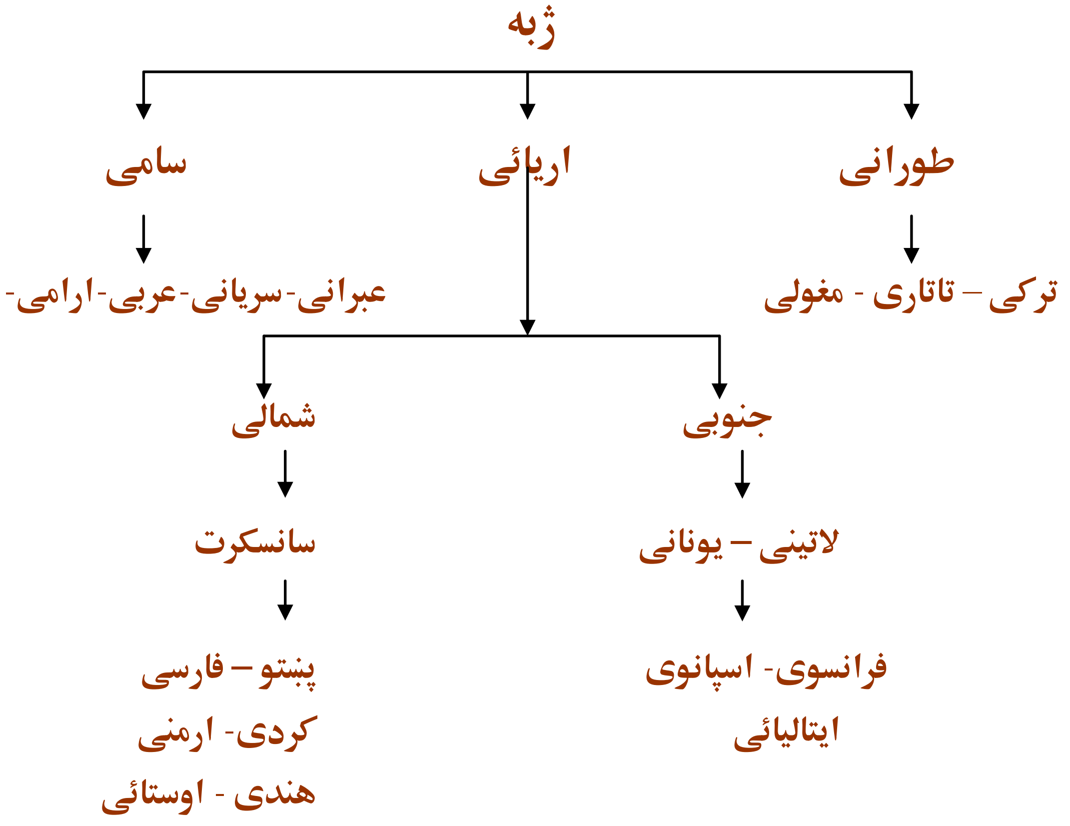

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعني د ځینې ژبو په باب کښې څه اختلاف نظر شته او پدې باب کښې چه پښتو لکه فارسی او هندی د سانسکرت یوه څانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشي منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز څانګه ده لکه فارسی چه ده، ځکه دا دواړه ژبې له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینی عمومی او مشترکو صفاتو

په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسی لکه یوه څانګه بللی شو.
زمونږ مطلب له دې نقشې څخه یوازې هغه عمومې رڼا ده چه د ژبو لرې او نږدې قرابتونه په کُلی او اجمالي ډول ښئي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقیق او پلټنه شروع کړو راته به څرګنده شي چه هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نږدیوالی او خپلوی لري یعنې یوه اریائي ژبه هم له یوی سامی ژبې سره په ځینو لغاتو کښې لږ لږ قرابت ښئی مګر په هغه اندازه نه چه اریائي ژبې ئې پخپل مینځکښې لري ځکه چه د دوی خپلوی پخپل کور کښې زیاته او ټینګه ده.

وګورئ! د لاتینی ژبی (اِس) د سانسکرت (اَس) د فارسی (است) د پښتو (سته) چه ټول په یوه معنی دی یو له بله څومره قرابت لري مګر دا قرابت په یوه سامی ژبه کښې لږیږی او دغه ریشه په عربی کښې یوازی په مغغنی صورت مومو یعنی تنها په (لیس) کښې چه (لا) نافیه ده (ایس) د وجود په معنی ګورو او په نورو ځایو کښې ئې څه پته نشته.

همدارنګه د لاتینی (مېتر) د یونانی (میتر) د سانسکرت (ماتری) د پښتو (مور) د فارسی (مادر) د انګلیسی (مدر) چه ټول یوه معنی لري په اشتقاقی ریشه کښې نسبت د عربی (ام) د چینی (مو) او د قبطی ژبی (ماو) ته زیات قرابت لري.

ژبې د تعبیر او افادی په لحاظ دوه ډوله دي چه مترقي او غیر مترقي ئې بولي یعنې هغه ژبې چه مطالب پکښې ادا کیږي او د انسان ډېر احتیاجات رفع کوي هغې ته مترقی وائي او هغه بله غیر مترقی بلل کیږي، مترقی ژبې بیا د تعریف او اشتقاق د قابلیت په لحاظ دوه رازه دي چه متعرفه او غیر متعرفه ئې بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چه تعریف او د کلماتو تغیر د الحاق او ادراج په صورت پخپله اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لویو ښاخونو بېلیږی چه اریائې او سامی ئې بولي.

غیر متعرفه ژبې هغه دي چه په اصل بنا یعنې په نفس کلمه کښې تغیر نه قبلوي او اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونښلولو صورت مومي لکه چه په ترکي ژبه کښې (یاز) کتابت او لیکلو ته وائي او ماضی ئې د (دی) په نښلولو جوړیږی یعنی (یازدی)ویل کیږي- که چیرې له دغې ماضی څخه بعیده ماضی جوړوی نو یوبل دی ورسره یوځای کوی او (یازیدی) وائي چه (یازدی) د ولیکه معنی لري او (یازیدی) د لیکلی و په معنی راځي. کله چه جمع ورځنې جوړوی نو د جمع ادات (لر) ورباندی زیاتوی او (یازیدی لر) وائي او که غواړی چه نفی پری داخله کړي نو د نفی ادات (م) د اصل کلمې او د ملحقاتو په مینځکښې راوړی (یازمدیلر) وائي.

کومی ژبی چه له ترقۍ څخه لرې لوېدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لږ دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کښې ددې په ځای چه ووائي سړی ئې په لرګی ووازه- داسی وائي سړی ئي ووازه او لرګی ئې استعمال کړ یعنې د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَل، قُتِل، قَتلٌ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مګر بې د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لږ څخه اوړده شی نورې معناګانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتول، قتیل) یا داسی نور ...

سامی او آریائي ژبې په دې یوه صفت کښې اشتراك لری چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مګر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لری، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

د ژبو عمومي تاريخ

د ژبو تاريخ په دوو دورو باندې وېشل کېږی چه يو ې دورې ته تقليدي او بلې ته نطقی دوره وائي.

په تقليدی دوره کښې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقليد په ډول تعبير کاوه يعنې که کله به ئې غوښته چه له يوې شبح څخه تعبير وکړي نو د هغې صفات او وضعيت به ئې د تمثيل او تصوير په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کښې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو يو بسيط وضعيت درلود چه د اسم او فعل و حرف فرق پکښې نه کېده. اشتقاق او تعريف هم نه وه لکه چه اوس هم ځينې ژبې دغه حال ته نږدې دي او په ځينو ځايو کښې لکه استراليا او جنوبی امريکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبير نشی کولی او له اشارتونو کار اخلی د همدې لامله د شپې له مخې يعنی په تياره کښې د دوی مفاهمه نسبت ورځې ته تفاوت پيدا کوی. په اعدادو کښې هم د يوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ ور سره نشته يعنې يوه ته (نتات) او دوو ته (نايس) وائي نو که وغواړی چه دريم عدد هم افاده کړی يو او دوه سره جمع کوی (نايس نتات) وائي چه تحت اللفظ ترجمه ئې دوه او يو، راځی. همدارنګه د څلورو په ځای (نايس نايس) وائې او د پنځو په ځای (نايس نايس نتات) ويل کېږی چه (دوه دوه يو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځينې معنا ګانو دپاره چه الفاظ نلری صلابت د تيرې په کلمه ئې افاده کوی او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوی.

نطقی دوره:

په دې دوره کښې لغاتو لفظی تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کښې ژبه له تقليدی اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مګر ادات او حروف او اشتقاقی صيغې پکښې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکښې هم نه کېده بلکه د قرينې په اعتبار يولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالېده. وروسته چه لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مينځکښې تميز وشو مګر ادات او

روابط لانه و پیدا شوي او نه اشتقاقی صیغې جوړی شوی وې، نو د اداتو او حروفو په ځای به مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینیان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینځ په کلمه افاده کوي یعنې د دې په ځای چه په کور کښې ووائي د کور د مینځ وائي او کله لا د یوه ادات په ځای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کښې چه لغاتو د ترقۍ بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماً او افعالو څخه حروف وزېږېدل خو سره له دې په افعالو کښې د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروګلیف) کښې د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائي او سامی ژبو کښې شته په مصری ژبه کښې نشته.

په څلورمه مرحله کښې د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کښې پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کښې اعرابی تمیز په ژبو کښې ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کښې ئې وینو او په پښتو کښې هم لږو ډېر لیدل کېږي.

څنګه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کښې خپله نظریه ښکاره کوي وائي چه د جنس تمیز یعنې تذکیر او تانیث په ژبه کښې یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کښې تفاوت لري یعنې په ځینو ژبو کښې ډېر او په ځینو کښې بیخې نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کښې هم وائي چه یو لغت په لمړی وخت کښې له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کېږی پخوائي د مطلق ذهاب معنی لرله او د زمانې مفهوم پکښې نه و پروت نو که چېرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تك) په تېر وخت کښې وښئ اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئې ضمیر راووړ یعنی (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کښې و، نو (انت ذهب) به ئې ویل یعنی د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو رو د نحت په اثر کښې ضمایرو خپل ځینې اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کښې مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کښې چه د ارتقا او تکامل په لاره کښې ارو مرو پېښېدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او

هره ژبه د خپل موجوده وضعيت په رڼا کښې پېژندل کيږي چه د ارتقا ځومره مراحل ئې طی کړيدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.
کوم لغات چه مونږ اوس پرې کړېږو تر اوسه ئې ډېر رنګونه پيدا کړی او راز راز تحولات پکښې راغلی دی.
لکه چه په يوه باغ کښې د ځينې بوټو او ونو څخه نور نيالګي پيدا کيږی او هغه بيا نوی نيلی هرې خواته ځغلوی همدارنګه لغات هم دی چه د ترکيب او اشتقاق په اثر کښی خپل تعداد زياتوی او وخت په وخت ډېرېږي.
په يوه ژبه کښې که ځينې نوو کلماتو ته احتياج پيدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړيږي چه په ژبه کښې وي او خلق ئې وائي.
کوم وخت چه په مکسيکو کښی لمړی ځل بېړی وليدل شوه نو وار دواره ئې ورته (اکالی) وويل او دغه نوی شی ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده يعنی د دغه شی له ليدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا يوه کور دی چه په اوبو کښې سرې پکښې اوسېدلی شي.
په پښتو کښی چه ورته (بېړی) وائي ښائي چه پښتانه ئې د ليدو په وخت کښې د ماڼو ګانو وضعيت ته متوجه شوی وی چه هغوی د بېړی چلولو په وخت کښی ډېره بيړه او جديت کوي چه بيړی ژر راواوزی او اوبه ئې ډېر ښکته يونسي.
په ځينې ژبو کښې غشی ته د ليندی ځوی وائي. ځينی خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سينه کښې مې هډوکی را جګ شو لکه مونږ چه وايو په سترګو مې ورته توره شپه شوه. غونی مې زيږه شوه يا داسی نور ... او غرض مو د قهر او غضب حکايت وي نو ويلی شو چه په هر ځای او هره ژبه کښې د تعبير او افادی ډولونه بېل دي چه د هغوی په حياتی او عقلانی خصوصياتو پورې اړه لری او د لغاتو پيدايښت هم له دغه تاثير لاندې وي، همدغه د تعبير او افادې بېلوالی او بل راز والی دی چه په هره ژبه کښې سرې ځينې خصوصيات ويني چه هغه د يوې ژبې سبك له بلې ژبې څخه بېلوی او د ژبو مميزه صفات ئې بولي.
مونږ د يوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مګر دا ترجمه عيناً هماغه کيف نلری او نه پکښې هغه ادبي او انشائي رنګ و آهنګ په هغه اندازه ساتل کيږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبيرونه او متلونه تراکيب او جملات په ژبو کښې ارو مرو بل راز کيږي او بڼه ئې اوړی. هغه لغتونه چه په يوه ژبه کښې ځينې معانی د نورو لغاتو په مرسته او ګډون ادا کوي په بله ژبه کښې ئې نشي ادا کولی.

د لغاتو تغیر او تحول

لکه چه انسانان او وګړي د عصر او زمانې په لحاظ یا د هیوادونو په اعتبار ظاهري او معنوي تغیرونه قبلوي یعنې کله لنډې او کله اوږدې جامې اغوندي، یو وخت یوه شي ته په ښه سترګه ګوري او بل وخت ئې په بد نظر ویني، کله له چا سره مینه او محبت لري او کله ورسره دښمني کوي یوه ورځ یوې خواته روان وی او بله ورځ بل لور ته مخه کړی همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځینې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظی او ظاهري تغیر استعداد لري او د زمان و مکان په اغیزه ئې بڼه او څېره بدلیږي او ځینې نور د معنوی تحول استقبال په ښه شان کوي او په معنی کښې ئې ژر ژر بدلون راځی، ځینې لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کښې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پیدا کیږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کښې پیښیږي هغه اکثره داسې وي چه یوه لغت له حسي دلالت څخه معنوي دلالت ته انتقال کړی وي لکه (پرېکړه) چه په اصل کښې د ظاهری قطع دپاره وضع شوی او په حسی امورو کښې استعمالېده مګر وروسته د جګړو او خصوماتو فیصلی ته هم وویل شوه او یوه بله معنی ئې پیدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کښې ډېر دي لکه: ښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غګ، ژغ- یا داسی نور ...

چه اوس د ځینو تغیر او تحول ښکاره دی او د ځینو لږ څه له نظره پټ ایسي چه هر څوك ورته نه ملتفت کیږي.

هر کله چه د لفظي تغیر مثالونه ډېر دي چه په لغوی څېړنه کښې د بدلېدونکو ځای بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کښې وښودل شوه او پدې کتاب کښې هم د پښتو او سانسکرت د لغوی قرابت په بحث کښې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغیر او تحول په اثر کښې له یوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پیدا کړیدي نو دلته یوازې د معنوي تحول ځینې نمونې ښیو:

سیخ: په اصل کښې د اوسپنې یوې سمې او اوږدې آلې ته ویل کیږي چه د نغری اور پری لږي، وروسته ئې په پښتو کښی معنوی تحول وکړ او د سم (راست) معنی ئې پیدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کیږي.

اسك: زما په ګمان دا کلمه له (هسك) څخه د لفظی تغیر په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د فرعی معنی پیدا کړېده چه په دغه راز فرعه کښې د یوه شی هسکولو ته هم ضرورت پېښېږی.

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترګو ترمینځ واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابېږي.

مګر وروسته ئې د ننګ معنی هم پیدا کړېده او څوك چه یو داسې کار وکړي چه ننګ پرې په ځای کېږي نو وائي چه پوزه ئې په ځای کړه.

اورېدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کېږي چه د غوږو په ذریعه کېږي مګر وروسته ئې په مفهوم کښې د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په ځای ویل کېږي.

نغوړل: دا مصدر چه له غوږ څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کښې (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائي چه قبول او منښت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو ځای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کښې ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.

تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او ښائي چه په آریائي ژبو کښې مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کښې ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنګ ته ویل کېږي او د سپین په مقابل کښې راځي ځکه چه هغه له تیارې سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه ځکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کښې به ګرزول کېده نو مخ تورېدل د ګناکارۍ علامه وګڼل شوه او په پښتو کښې ګناګار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.

مخ: په اصل کښې ئې دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئې خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئې استعمالوی.

وچ: د لوند په مقابل کښې وضع شوېدی او اصلی معنی ئې (خشك) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر ګڼل کېږي مګر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوږوالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائي او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړي لکه وچ قانوني سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کښې ویل کېږي او غرض ورځنې خالص وي.

ژبه: اوس ئې د وعدې او عهد و پيمان معنی هم پيدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مګر اصلي معنی ئې همدغه د ګړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وويل شوه.

تود: اصلي معنی ئې حرارت او ګرمی ده چه د اور يا لمر په اثر کښې پيدا کيږي مګر وروسته ئې د شدت معنی هم پيدا کړه يعنې شديد جنګ ته هم تود جنګ وويل شوه او تود مجلس لا هم ويل کيږي.

سور: اصلاً يوازې دغه مخصوص رنګ ته ويل کېده وروسته د قهر او غضب په معنی سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه يو بل ته په قهر شي نو وائي چه يو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورو رو او وخت په وخت ډېرې معنا ګانې پيدا کړې او په ډېرو ځايو کښې استعمال شو يعنې څنګه چه يوه بې روحه کالبوت ته مړ ويل کيږي همدارنګه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوبنکې- مړې خبرې- مړې سترګې- لا هم ويل کيږی او په داسی ځايو کښې استعماليږی چه د حقيقی مرګ و ژوند هيڅ تصور يکښې نه کيږي ځکه چه حيات او ممات ته دومره عموميت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر ځنې هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وويل شی يعنی خبرې پرې وستايو.

لاره: څرګنده ده چه د سبيل او طريق معنی لري مګر ځومره چه په دغه معنی شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ويل کيږی- کله چه کوم پښتون د يوه ټبر مخصوص عادت او عرف بيانوی نو وائي چه په دوی کښې دا لاره تېره ده- کوم د روغی او جوړې قوانين چه په پښتنو کښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کيږي د همدې لامله په دې نږدې وختو کښې د پښتو ګرامر ته چه د ژبې قوانين بيانوي د پښتو لياره وويل شوه.

غاړه: هر څوك پوهيږی چه اصل معنی ئې (ګردن) دی مګر ورو رو ئې دومره تحولات کړيدی چه اوس ئې نيلي اوښاخونه ډېرو ځايو ته رسيدلی دی يعنې په حسي خوا کښې ئې دومره تعميم پيدا کړی چه د سرك غاړه، د سيند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکيبونه ئې پيدا کړيدی خو يوازې په همدغه يو راز عموميت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کښې ئې هم تحول کړی او په داسی ځايو کښې لکه: پورېه غاړه مېږ مرداره- د ذمې معنی لري او غاړه بنديدل لا يو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلې خوا غاړکی- غاړه په غاړه کېدل- غاړه اېښودل د هر چا په غاړه تلل یا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحی او لغوی معاني هم ښئی.

خټه: مشهور لغت دی چه د (گل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنیادم له خاورو او خټو پیدا شویدی او د انسان اصل بلل کیږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شو لکه چه وائي په خټه ښوك دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي.

کله لا خټه د خرابی معنی ورکوی او داسی هم ویل کیږی چه طبیعت مې خټه دی او مطلب ئې د طبیعت خرابي وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحی معاني لټوو پدې کښې هېڅ شك نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدیږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټیږي.

دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازي او اصطلاحي معلومیږي څه زمانه وروسته حقیقی رنګ پیدا کوي او ښوك ئې بیا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نیسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پیدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نیسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کیږي.

څنګه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعني کله ورته د ګلو لښته وائي او کله ئې زرکه او هوسۍ یا شنه کوتره بولي او دغه راز سل رنګه خطابونه ورته کوی. ښوك ئې له سترګو ډکې تمانچې او ګولۍ جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منګری ساز وي همدغه شان عام وګړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پیدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پیدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوې جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران یا لیکونکی هم کوښښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پیدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنګ چه په تعبیراتو کښې غرابت پیدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سړی چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونیسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریابونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شی بیا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پیدا کیږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کیږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ

کښې د یوه ګل په پاڼو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه ګل د جلوی اثر دی نو که چیرې زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وي هغه به هوښیاران معاف وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنګ په لحاظ خوښه کړي.

پای

Newai Zrek

Ya

Newee Rana

www.ulfat.de